

VÁLEČNÉ POMNÍKY – SVĚDCI UDÁLOSTÍ I OBĚTI MANIPULACE HISTORIÍ

Zdeňka Kulhavá

Vojtěch Kessler, *Paměť v kameni: Druhý život válečných pomníků*, Historický ústav AV ČR, Praha, 2017.

V létě roku 2017 vyšla publikace historika Vojtěcha Kesslera, vědeckého pracovníka Historického ústavu Akademie věd České republiky *Paměť v kameni. Druhý život válečných pomníků*. Tato odborná studie se věnuje velmi zajímavému tématu proměn kolektivní paměti uváděné na příkladu historického vývoje pomníků válečných událostí.

Autor ve své studii dokumentuje čtyři válečné události druhé poloviny 18. a 19. století, které se odehrály na území Čech a Moravy, a genezi vzniku pomníků tyto události připomínající. Smyslem práce je na příkladech válečných pomníků bitev u Kolína (1757), u Slavkova (1805), u Chlumce (1813) a u Hradce Králové (1866) prezentovat, jakým způsobem byla utvářena a jak se do konce 20. století proměňovala historická paměť.

Práce se kromě úvodu a závěru skládá z pěti kapitol. První kapitola je věnována metodologickým východiskům, další čtyři kapitoly tvoří ucelené celky věnující se jednotlivým válečným událostem a pomníkům je připomínajícím (bitva u Kolína a křečhořský pomník, bitva u Slavkova a Mohyla míru, bitva u Chlumce a soubor chlumeckých pomníků, bitva u Hradce Králové a Baterie mrtvých na Chlumu). Dále je součástí publikace shrnutí v anglickém a německém jazyce, seznam uvedených vyobrazení, medailonek autora, seznam pramenů a literatury, jmenný a místní rejstřík.

V úvodu práce jsou definována její východiska a zdůvodněn výběr konkrétních bitev a pomníků s nimi spojených. Jednotlivá místa byla vybrána na základě toho, že se jedná o bitvy, které se odehrály na našem území. Bitvy, v nichž bojovali čeští vojáci, avšak v rakouském vojsku za ideály Habsburské monarchie. A pomníky k těmto bitvám byly postaveny v posledním dvacetiletí její existence. V první kapitole se Kessler zabývá metodologickými východisky textu, koncepcí míst paměti, jejich využitím českou historiografií a z toho vyplývající problematikou jejich tzv. druhého života. Velmi zajímavá je podkapitola věnovaná fenoménu „pomníků“ a „pomníkové kultury“, v níž autor přisuzuje pomníkům roli zprostředkovatele historické skutečnosti, který ji interpretuje svým obsahem, formálním zpracováním, okolnostmi vzniku a festivitatami, jež se u něho konají (včetně jejich historické proměny). Hovoří o pomnících a jejich významu v souvislosti s veřejným prostorem. Definuje významový rámec vizuální podoby pomníku a symboliku, která je v ní obsažena.

Stejně tak je pro práci z metodologického hlediska přínosná podkapitola „Memento mori“, která pojednává o vý-

znamu funerálních památek a pietních aktů u nich konaných pro budování kolektivní paměti a o rozvoji pomníkové kultury a významu právní ochrany válečných hrobů. Autor zde upozorňuje na proměnu vnímání pomníků válečných událostí, které byly do vydání zákona č. 122/2004 Sb., o válečných hrobech a pietních místech chápány jako kulturní památky. V současnosti je na ně nahlíženo jako na válečné hroby. Kodifikací péče o pietní místa se zcela proměnil způsob přístupu k těmto památkám. Autor dokládá počátky uzákonění péče o válečné pomníky ve střední Evropě do druhé poloviny 19. století, což klade do souvislosti s modernizací společnosti a velkými bitvami v té době se odehrávajícími. Kessler poukazuje na to, že kostel přestal být výhradním místem piety a že křesťansky chápáný „onen svět“ byl nahrazen politickým smyslem smrti, což je velmi zajímavý obrat. A s vynášením piety do veřejného prostoru pak souvisí i samotné festivity (rekonstrukce bitev, výroční pietní akty apod.)

Další čtyři kapitoly jsou věnovány jednotlivým okruhům pomníků válečných událostí. V první řadě se jedná o analýzu dostupné literatury a pramenů k danému tématu. Dostupnou bibliografii k jednotlivým okruhům pomníků autor vzájemně srovnává a poukazuje na její odlišnosti, což je samo o sobě pozoruhodnou sondou do problematiky zřizování a péče o tyto památky, stejně tak do oblasti tvorby a proměny historické paměti v závislosti na proměně ideologie státního zřízení.

I v rámci charakteristiky příčin a vývoje jednotlivých bitev poukazuje na vzájemné paralely, což v důsledku vytváří komplexní obraz proměny historického vědomí a jeho odlišností v prostoru a čase. Autor definuje druhý život válečných bitev a pomníků jako projev toho, jak společnost interpretuje dané události a místa s nimi spojená ve svůj prospěch a jejich neustálou reinterpretaci či rekonstrukcí mění historické vědomí. Podstatné je, že tento „druhý život“ dokládají hmotné i písemné památky.

Je zajímavé, že takzvaným druhým životem bitvy se Kessler zabývá v samostatné podkapitole jen v případě bitvy u Kolína, kdy sleduje proměnu jejího odkazu až do 20. století, kdežto u ostatních bitev této reflexi věnuje pozornost až v podkapitolách věnovaných samotným pomníkům. Pomníky, jimiž se zabývá, lze rozdělit na solitérní (křečhořský pomník, Mohyla míru, Baterie mrtvých) a skupinové (soubor chlumeckých pomníků). Neupírá však jednotlivým bojištím

význam menších pomníků (bojiště bitvy u Kolína, u Slavkova, na Chlumu), kterých se v daných lokalitách nachází až několik set (Například na bojišti na Chlumu se nachází více než 460 pomníků, pohřebišť a symbolických památníků. Vzhledem ke svému rozsahu byl areál bojiště vyhlášen roku 1997 památkovou zónou.).

Kapitoly věnované jednotlivým pomníkům svědčí o velmi pečlivé a rozsáhlé práci s archivními prameny. Autor prostřednictvím studia pramenů dokládajících okolnosti iniciace a vzniku pomníků, průběhu jejich výstavby vedoucí až k odhalení, zhmotnil jejich příběh. Zároveň využil i dobový tisk, který mu pomohl doplnit chybějící data hospodářského a ekonomického charakteru. Pro větší oživení čerpal i z různých vzpomínek a osobních výpovědí, které se dochovaly, a využil i obecní kroniky. V souvislosti s pořádanými festivaly, o nichž práce také pojednává, vznikly velmi hodnotné prameny, a to brožury obsahující zpravidla i program událostí. Tyto brožury často ilustrují, jaké historické povědomí si měla společnost o pomníku nebo připomínané historické události ve své současnosti zachovat.

Aby byl obraz komplexní, pracoval autor i s populárně naučnými texty, v nichž je dobře zachytitelná interpretace jednotlivých historických událostí a její proměna v čase. Zároveň jsou samy o sobě dobovým pramenem, jehož prostřednictvím dochází k redefinici významu pomníků.

Jak je v jednotlivých kapitolách detailně rozváděno, všechny uvedené pomníky vznikly na přelomu 19. a 20. století, tedy ještě v období Habsburské monarchie, a jsou svou formou, uměleckým zpracováním i obsahem produktem své doby a idejí, které sdílela. Dále v knize Kessler uvádí, že se jejich „druhý život“ odehrává v nově utvořeném politickém celku – Československé republice. Míra úspěchu pomníků, tedy toho, jak jsou stále v pozornosti společnosti či nikoli, spočívá na jejich „schopnosti se přizpůsobit“. Díky pozitivním československo-francouzským vztahům byla v období první republiky reflektována slavkovská Mohyla míru. Křečhořský pomník, soubor chlumeckých pomníků i Baterie mrtvých na Chlumu byly opomíjeny. V období protektorátu Čechy a Morava se situace změnila. Do středu pozornosti se dostal Křečhořský pomník a pomníky chlumecké bitvy. Z pomníků připomínajících válku 1866 byly v centru pozornosti jen hroby pruských důstojníků. Mohylou míru, vzhledem k vazbám na Francii, německé vojsko opovrhovalo. Vedle ničení důstojníky wehrmachtu během války, byla na jejím sklonku v rámci bojů Rudé armády a německého vojska zvolena jako vhodný zaměřovací cíl pro dělostřelectvo.

Únorem 1948 začalo pro památníky další těžké, takřka čtyři dekády trvající, období, jehož světlou výjimkou bylo tzv. období tání v 60. letech. Pomníkům se dostalo pozornosti jen během významných návštěv vojenských delegací SSSR. Členové různých iniciativ na podporu památníků byli perzekuováni, veškerá aktivita přešla do poloilegality. I přes tíživé období nesvobody přežíval zájem amatérských historiků nebo lidí žijících v blízkém okolí pomníků, kterým záleželo na osudu kulturních památek. Péči o památníky se věnovaly i organizace, které své aktivity skrývaly pod režimem akceptovatelnými názvy kryjícími obsah jejich skutečné činnosti.

Po roce 1989 byl obnoven zájem o památníky a také o různé festivity s nimi spojené - vzpomínkové a pietní akty, slavnostní průvody, shromáždění na počest významných návštěv, které se konaly v různé míře od dob jejich vzniku. Autor na několika příkladech ukazuje, že se objevil nový fenomén konkurenceschopnosti památníků v bojích o diváka. V mnoha případech se z nich staly zajímavé turistické cíle. Byly v jejich blízkosti zavedeny zastávky hromadné dopravy, budovány cyklostezky nebo rozhledny. Začaly být pořádány historické rekonstrukce bitev, kterých se účastní tisíce až desetitisíce diváků. Jak autor uvádí, přestože probíhají i v rámci těchto rekonstrukcí pietní akty, většina návštěvníků i účastníků si je pojí spíše se zábavou a relaxací, než s tragickým osudem padlých a stížených válkou. I přestože tento jev působí jako znevažování pomníků a odkazu, který nesou, je možné je vnímat jako další tradici, která spoluutváří paměť bitev a válečných událostí. Rekonstrukce bitev tak popularizační formou upevňují historické vědomí současné společnosti a posilují zájem o dějiny u nastupujících generací.

Erudovanost autora a odbornost publikace podtrhuje také bohatý poznámkový aparát, který místy svým rozsahem převládá nad samotným textem práce. Rozsáhlejší poznámky pod čarou jsou však opodstatněné a poskytují čtenáři důležité doplňující informace.

Ocenit je třeba i volbu černobílé kombinace u všech uvedených vyobrazení, která zahrnují jak historické, tak současné ilustrace a fotografie dokumentující historii a současnost památných míst.

Po jazykové a stylistické stránce svědčí práce o vysoké odbornosti autora. Svou koncepcí a obsahem osloví zejména odbornou a obeznámenou veřejnost. Vzhledem ke zvolenému tématu představuje velice významnou a přínosnou historiografickou práci.